

BEDEN DİLİNİN EĞİTİM ÖĞRETİM ÜZERİNE ETKİLERİ*

İbrahim HABACI**

Abdullah ÜRKER

Seval BULUT

Recep ATICI

Zeynep HABACI

ÖZET

Sınıfta iletişimin büyük bir kısmı beden dili vasıtasıyla sözsüz iletişim olarak sağlanmaktadır. Öğretmen tarafından gerçekleştirilen ders anlatımı sırasında sözlü iletişimin yanı sıra soyut kavramlardan somut kavramlara doğru sözsüz iletişimin etkili olduğu gözlenmiştir. Beden dilini etkin kullanabilme, iletişimin önemli olduğu eğitimde başarıya ulaşmada en önemli faktörler arasında sayılmaktadır. Söylenen söz, ses tonu ve beden dilinin istenilen veya beklenen tarzda kullanılması, öğrenme durumunda olan bireyler üzerinde çok ciddi etkileri olduğu bilinmektedir.

Sınıf içi iletişimde görsel davranış dinleyiciler üzerinde en az anlatılan konu içeriği kadar önemlidir. Bireyin duruşu, mimikleri ve vücut organlarını yerli yerinde kullanabilmek öğrenim sürecinde, öğrenmeye ayrı bir motivasyon katarak ortamı sıkıcı olmaktan kurtarır

Bu çalışmada, sözsüz iletişimin tanımı, unsurları, öğretmenin jest ve mimikleri, bakışı, sınıfta duruşu, kendine olan güveni ve beden dilinin derse olan etkileri anlatılmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek için literatür tarama modeline yönelik bir çalışma yürütülmüştür.

Çalışmanın sonunda, öğretmenlerin beden dilini etkin kullanmasının getireceği yararlarından, beden dili kullanımıyla ilgili yapılan yanlışlardan ve bunlara yönelik getirilen önerilerden bahsedilmiştir. Öğretmenlerin öğrenciler tarafından örnek alındığı ve özellikle ilkökul çağındaki kişilikleri gelişmekte olan çocuklarda yaratacağı etki unutulmamalıdır. Öğretmenlerin öğrenci üzerindeki etkisini anlamak için, onların çocuklar tarafından ne kadar net hatırlandığını öğrenmek yeterli olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen, beden dili, iletişim, öğrenci, ,jest

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. ÇÖMÜ Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri, El-mek: ibrhacaci@hotmail.com

THE EFFECTS OF BODY LANGUAGE ON EDUCATION-TEACHING

ABSTRACT

In the classroom, most part of the communication is provided as a non-verbal communication via body language. When teacher gives lecture, in addition to verbal communication, it was observed that non-verbal communication is effective from abstract concepts towards concrete concepts. Being able to use the body language efficiently is considered as one of the most important factors for succeeding in the education in which communication is important. It is known that the fact that spoken word, tone of voice and body language are used in a demanded and expected manner has serious effects on individuals during learning period.

Visual behavior in inter-class communication is important on audiences as much as subject content which is told at the least. The posture of individual, his/her mimes and being able to use body organs properly add a different motivation to the learning and provide that learning environment is not boring.

In this study, definition of non-verbal communication, factors, gesture and teacher's mimes, his/her look, his/her manner of standing in the classroom, confidence and the effects of body language on the classroom were stated. A study for literature search model was carried out to achieve this aim.

At the end of the study, advantages which will be provided by the fact that the teachers use their body language efficiently, mistakes while using body language and recommendations which are made for these mistakes were mentioned. You should remember that the students follow their teacher's lead and especially they have a great effect on primary school children whose personality develops. It will be sufficient to learn how well the students remember their teachers to understand the effect of teachers on students.

Key Words: Teacher, body language, communication, student, gesture.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Çalışmanın Amacı:

Bu çalışmanın amacı, öğretmenler için önemli olan beden dilinin tanımı, unsurları ve beden dilini nasıl verimli kullanarak etkin iletişim sağlanabileceğini konusunda öğretmenlere yardımcı olmak ve eğitim sisteminin en önemli unsurları olan öğrenci-öğretmen arasındaki iletişimi sözsüz iletişim davranışları açısından irdelemektir.

Çalışmanın Önemi:

Sözsüz iletişimin, eğitim sürecindeki yararlarının farkına varabilmek, beden dilinin öğretmenlik mesleği açısından önemini vurgulamak, eğitim sisteminin önemli unsuru olan öğretmen-öğrenci arasındaki iletişimin sağlıklı bir şekilde yürütülmesini sağlamak, ülkemizde bu alanda yapılacak olan çalışmalara katkı sağlaması açısından ve Eğitim Fakülteleri derslerinde işlenecek iletişim derslerine yarar sağlaması bakımından önem arz etmektedir.

Araştırma Modeli:

Bu araştırmada belgesel (literatür) tarama modeli kullanılmıştır. Var olan kayıt ve belgeleri inceleyerek veri toplamaya belgesel tarama denir (Karasar,2012:183). Belgesel tarama modeli hemen her araştırma için kaçınılmaz olarak görülen bir veri toplama tekniğidir.

Giriş:

Öğretmenlik mesleği, 1973 tarihli 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanununda şöyle tanımlanmaktadır: “Öğretmenlik; devletin eğitim, öğretim ve bununla ilgili öğretim görevlerini üzerine alan özel bir ihtisas mesleğidir”. Aynı yasada “hangi kademedede olursa olsun öğretmen adaylarının yüksek öğretimden geçmeleri esastır ve öğretmenlik mesleğine hazırlık, genel kültür, özel alan eğitimi ve pedagojik formasyonla sağlanır.” hükmüyle de öğretmen adaylarının yetiştirme ölçütleri ve dolayısıyla öğretmenlerin sahip olmaları gereken davranış kategorileri belirlenmiştir.

Öğretmen, en genel anlamda öğrenmeye rehberlik eden kişidir. Bu süreçte öğretmenin önemli sorumlulukları bulunmakla beraber öğretmen okulda öğrencilerine bilgi sunmanın yanı sıra onların hayata hazırlanmasına da katkı sağlamaktadır.

İyi bir öğretmenin mesleki ve karakteristik bir takım özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu özellikler şu şekilde sıralanabilir:

- Alanında yeterli bilgi sahibi olmalı.
- Tüm gelişmelerden haberdar olmalı.
- Eğitimcilik vasfına uygun olmalı.
- Mesleğini sevmeli.
- “Yöneticilik” ve “rehberlikle” ilgili formasyonu bilmeli.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

- “Güler yüzlü” ve “alçakgönüllü” olmalı.
- Davranış ve konuşmaları etkileyici olmalı.
- Tüm öğrencilerine eşit davranmalı.
- Kendi yenilebilmeli.
- Öğrencilerine soru sorma imkanı vermeli (Açıl,2005:9).

İletişim, insanlar için yadsınamaz öneme sahip eylemler ağı şeklinde tanımlanmaktadır. Her birey çevresindeki diğer varlıklarla iletişim kurmaktadır. İletişimde kimi zaman ses, kimi zaman yazı ya da resim, kimi zaman da sözel olmayan hareketler araç olarak kullanılmaktadır. En iyi iletişim, farklı araçların bir arada ve birbiriyle tutarlı olarak kullanılmasıyla sağlanabilir. Bireyin dil gelişimi incelendiğinde ilk aşamanın bedensel hareketlerin egemenliğinde olduğu görülmektedir. Bebeklerin yüzünü asması bir sıkıntının, gülücükler atması memnuniyetin ifadesi olarak yorumlanabilir. İnsanlığın gelişiminde de beden dili ayrı bir öneme sahiptir. İnsanların konuşarak anlaşmayı geliştirmeden önce beden dilleri ile anlaştıkları bilinmektedir. Beden dili insanın ilk anlaşma aracı ve ilk dili olmuştur. İnsanlar; duygularını, düşüncelerini, isteklerini, ihtiyaçlarını ve ruhsal zenginliklerini başka insanlarla paylaşmada beden dillerini kullanmışlardır (Baltaş ve Batlaş, 2001:111).

“Kinesik biliminin” kurucusu Birdwhistell 1955’te yaptığı araştırmasında iki kişi arasındaki iletişimin sadece % 35nin verbal (sözel, dijital iletişim=sembol dili) % 65nin ise nonverbal (sözsüz, analog iletişim=sembol kullanılmayan dil) olduğunu tespit ettiği bilinmektedir (Hübler,Akt:Özbent, 2001:11).

İletişimin en önemli bölümünü sözsüz iletişim oluşturmaktadır. Günlük yaşamda gerçekleştirilen ilişkilerde başvurulan simgesel kodlar içinde sözsüz olanlar çoğu kez farkında olmaksızın ancak kaçınılmaz olarak sürekli kullanılmaktadır (Altıntaş ve Çamur, 2005:63). Sözsüz iletişimde bazı unsurlara başvurulmak gerekmektedir. Bazen bunların bir veya birkaçına, bazen de hepsine birden başvurmak zorunda kalınabilir. Sözsüz iletişim unsurlarını, karşıdaki insanın içinde bulunduğu ruh halini anlamada yol gösterici bilgiler bütünü şeklinde değerlendirmek mümkündür. Bu bilgiler bütünü şunlardır:

- Aksesuarlar,
- Kıyafetler,
- Maddi varlıklar,
- Renkler,
- Mekanlar,
- Zaman kullanımı,
- Çevre (Erdem,2009:165).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Beden dilinin sinyallerine *sızıntı* denilmekte ve insanlar beden dili sayesinde kendi bilinçaltılarıyla iletişim kurabilmektedir. Ayrıca bireyler arasındaki ilk izlenimin oluşmasında en önemli etkenin beden dili olduğu söylenebilir. Sözcüklerin kullanımının yanı sıra bakış, duruş, hareket, ses tonu ve kıyafet aracılığıyla sürekli mesaj gönderme söz konusudur (Altıntaş ve Çamur, 2005:63).

Molcho'ya göre "Bedensel tepkiler kendiliğindedir, kullanılan kelimeler gibi değişken değildir" (Molcho, 2000:14). Bu da bedensel tepkilerin iç dünyayı doğrudan yansıtmaya özelliğine sahip ve kontrolünün de güç olduğu kanaatini oluşturmaktadır. Her birey çevresine duruşu ve hareketleri yada refleksleri ile etki etmekte, insanlarla birincil olarak beden diliyle iletişime geçmektedir. Sonrasında bunu, ifadelerini vurgulamada ve somutlaştırmada yardımcı olacak şekilde sözel dilini desteklemek amacıyla kullanmaktadır (Çalışkan ve Yeşil, 2005:200).

Beden dilinin kaynaklarda *kinesik biliminin* alanına girdiği belirtilmektedir. *Kinesik*, hareket anlamına gelen Yunanca *kinesis* kelimesinden gelmektedir. Birdwhistell'in mimik, jest ve beden dili kapsamında araştırmalar içeren bir bilim dalı haline getirmiş olduğu sözsüz iletişimi üç kısımda incelemek mümkündür (Rosenbusch, Akt:Özbent, 2000:207-215):

a) Sesli nonverbal iletişim (paralengüistik=nonverbal özellikli fonetik sinyaller): Dile eşlik eden vurgu, duraklama, konuşma hızı, ses tonu vb. olgulardır. Örneğin; vurgu etkin olarak kullanıldığında anlaşılması zor olan karmaşık konuların daha kolay kavranmasını sağlayabilir. Ayrıca dilden bağımsız olarak ortaya çıkan gülmek, içini çekmek gibi durumlarda bu kapsam içerisinde değerlendirilebilir.

b) Sessiz nonverbal iletişim (beden dili): Jest, mimik, proksemik (ing."proxemics": mekan içinde hareket), dokunma ve koku alma ile ilgili olgulardır. Kinesik bilimi buna örnek verilebilir.

c) Nesnel (geniş) anlamda iletişim: Giyim kuşam, saç şekli, gözlük, aksesuarlar, parfüm gibi dış etkenler bu tür iletişim kapsamında kabul edilmektedir.

Bir iletişim süreci olan eğitimde, beden dilinin etkin kullanımı ayrı bir önem arz etmektedir. Özellikle eğitim ortamında aktif iletişimin sağlanmasına öncülük eden öğretmenlerin, beden dilini bilinçli bir şekilde kullanması ve öğrencilerin bu dilin sinyallerini çözebilmesine fırsat tanınması gerekmektedir. Çünkü sözel olmayan mesajlar iletişimde kaçınılmaz olarak ortaya çıkan en önemli öğeyi oluşturmaktadır. Bireyler düşük farkındalık düzeyinde gerçekleşmesinden dolayı çoğunlukla sözel olmayan davranışlarının farkına varmamaktadırlar. Sözsüz davranışlar, bir ilişkinin düzeyi ile ilgili tutumsal ve duygusal ayrıntılar sağlamakla birlikte sözel davranışlara göre daha güvenilir ve inanılır olarak değerlendirilmektedir. (Selçuk, 2000:130).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Öğretmenin Beden Dili:

Eğitim ortamında öğretmen; bilgi, beceri ve tutumlarıyla öğrencilerin eğitimi görevini yürütmekle birlikte davranışlarıyla da onlar üzerinde etkin bir rol oynamaktadır. Öğretmenin samimi, anlayışlı, sabırlı olması öğrenciyi olumlu düşünmeye sevk ederken, aksi davranışlar ise öğrenci üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır (Güçlü, 2000:21). Öğretmenin, eğitim-öğretim sürecinde başarıya ulaşabilmesi için hem sözel hem de beden dilinden etkin bir şekilde yararlanması gerekmektedir. Başta öğrenciler olmak üzere insanlarla olumlu ilişkiler kurabilmek için öncelikli olarak öğretmen, kendisini anlamalı ve öğrencilerin davranışlarını kendi davranışları ile birlikte değerlendirebilmelidir. Bu noktada, öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının, öğrencinin beden dilini anlamada ve kendi beden dilini etkin kullanmada bilgi sahibi olması önem arz etmektedir.

Kişisel Alanların(Bölgelerin) Kullanımı

Sınıfta bulunan öğrencilere, öğrenmeyi en iyi ve en verimli şekilde sıra, öğretmenin kendi beğendiği değil, öğrencinin kendisini iyi hissedeceği yer olmalıdır. Öğretmen, öğrenciyle kendi arasındaki mesafenin farkında olmalı ve bu mesafeyi korumalıdır (Reca, 2010:123).

Mahrem Alanlar:

Kişiyeye en yakın ve sadece aile bireylerinin girebildiği alandır. Şahin ve Aydın çalışmalarında mahrem bakışı, bakışların gözlere ve çenenin altından kişinin vücudunun diğer bölgelerine doğru olduğunu tanımlamıştır (2013:204). Bu alana başka biri girerse kalp hızlı atmaya ve stres yükselmeye başlar. Kaçma isteği ve saldırganlık hissi uyandırır (Açıl, 2005:66).

Kişisel Alanlar:

Yakın arkadaş, akraba ve tanıdıkların iletişimde buldukları ve belli durumlarda el, omuzu tutma gibi fiziksel temasın yer aldığı alandır (Altıntaş ve Çamur 2005:160). Öğretmen, yakın mesafede iletişime girmesini gerektirecek çok önemli bir neden olmadığı sürece öğrencisinin kişisel alanına girmemeye özen göstermelidir (Reca, 2010:126).

Sosyal Alanlar:

Bu alan kişilerin, ailesi ve arkadaşları dışındaki az tanıdığı ve tanımadığı insanlar ile arasındaki alandır. Kendi içerisinde *yakın sosyal alan* ve *uzak sosyal alan* olmak üzere ikiye ayrılır. Yakın sosyal alan, kişisel olmayan etkinleri kapsar. İki öğretmenin birbirleri ya da öğretmen ile öğrenci velisinin arasına koydukları alan bu türdendir. Uzak sosyal alan, iki kişinin ancak iletişim kurabileceği belli türden uygulamaları gerekli kılar. İki kişinin birbirlerinin yüzünü izlemesi buna örnek verilebilir (Açıl, 2005:68).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Ortak Alanlar:

Bu alandaki ilişkiler daha resmi olmakla birlikte muhataplar birbirlerini tanımazlar. Genellikle bekleme yerleri, alışveriş merkezleri gibi yerlerde bu alanın sınırları içinde kalınır. Öğretmenin öğrencilerle genel alan mesafesinde olması kesinlikle önerilmez. Öğretmenle öğrenci arasındaki mesafenin artması ortama soğuk bir hava katacağından dolayı özgün, samimi ifade şeklindeki mesajların algılanması zorlaşır (Reca, 2007:128). Aşağıda yer alan tabloda *alanlar-bölgeler* kavramıyla ilgili bazı beden dili uzmanlarının görüşlerine yer verilmiştir (Babacan, 2011:29).

Tablo1: Beden dili uzmanlarının alanlar-bölgeler kavramıyla ilgili görüşleri

	ÖZEL (MAHRE M) BÖLGE	KİŞİSEL BÖLGE	SOSYAL BÖLGE	GENEL BÖLGE
A.Şerif İzğören	0-50 cm	50-120cm	120-360 cm	360 cm-
Acar- Zuhal Baltaş	0-25 cm	46-122 cm	122-360 cm	250 cm-
Allan Pease	15-45 cm	50-120 cm	120-360 cm	360cm-
Julius Fast	0-15/25 cm	25-75 cm	120-250 cm	360 cm-
Otto Schober	0-40 cm	45-120 cm	120-360 cm	350 cm-
Ken Cooper	0-40 cm	30/40-75 cm	120-210 cm	210 cm-

Açıl kitabında Prof. Dr. Ergin'in bahsedilen kişisel alanlara ilaveten dört farklı alan daha sunduğunu belirtmektedir. Bunlar:

- Kritik alan,
- Çalışma alanı,
- Kaçış alanı,
- Toplumsal soyutlanma (Açıl, 2005:72).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Kritik Alan:

Bireyin çevresindeki kritik alan olarak adlandırılan bölgeye ihlal edici girdiğinde bireyin kendini savunma duygusu içerisinde bu kişiye saldırma eğilimi göstermektedir Öğretmenlerin, fiziki bir zarar verme niyetiyle öğrencinin kritik alanına girmemeleri, girmesi halinde öğrencinin de karşı bir harekette bulunabileceğini unutmamaları gerekmektedir (Ergin ve Birol, 2000:140).

Kaçış Alanı:

Kaçış alanı, tehditkar bir ihlal edicinin yaklaşmasıyla birlikte, canlının kaçabileceği ve kritik alanının ötesinde bulunan bölgedir. Bazı öğrenciler, öğretmenin tehdit edici bir tavırla yaklaşmasıyla iç güdüsel bir tepki olarak kaçar. Öğretmen, bu tavırla yaklaşırken, öğrencisinin yerinde kalmasını beklememelidir (Ergin ve Birol, 2000:142).

Çalışma Alanı:

Bireyin mikro alanı, çalıştığı alanı da kapsamaktadır. Çalışma alanı ile kişisel alan birbirine karışır ve ayrılamaz. Örneğin, öğrencinin çalışma masası onun hem çalışma hem de kişisel alanıdır. Öğrencinin çalışma alanı, sınıftaki sırası, laboratuardaki tezgah ve rafları ya da evdeki çalışma masasıdır (Ergin ve Birol, 2000:143).

Soyutlanma:

Kişiler arası mesafeyi belirlemek önemlidir ancak bu mesafeyi ayarlarken soyutlanmamaya özen göstermek gerekmektedir. Birey başkalarını görme, işitme ve onlarla iletişime girme aracılığıyla toplumsallaşmaktadır (Ergin ve Birol, 2000:145).

Heidemann'a göre, bir sınıfa ilk kez derse giren bir öğretmen yumuşak mizaçlı görünmemek için öğrencilere bilerek normalden daha sert davranır. Disiplini sağlamak bazen zor olsa da belli sınırlardaki özgürlük öğrencinin dersi daha iyi anlamasında faydalı olabilir. İlkokul öğrencisinin dikkatinin 15-20 dakika olduğu unutulmamalı ve konu anlatımları maksimum 20 dakika ile sınırlı tutulmalıdır. Öğrencilerin dikkatini tekrar toparlamak ve derse devam edebilmek, sınıfla olan ilişkiyi aktif tutabilmek için beden dilini etkin bir şekilde kullanmak oldukça faydalı olabilir (1986, 77).¹

Birçok çalışmada öğretmenin beden dili belli ana başlıklar altında toplanmaktadır:

a)Baş hareketleri ve kullanımı:

Beden dili olarak baş hareketi sıkça kullanılmakta olup genellikle onay verme ya da reddetme ifadesini göstermektedir. Erdem'in yaptığı araştırmaya göre, beş temel baş pozisyonu bulunmaktadır. Bunlar;

¹ Heidemann'ın *Derste Beden Dili* adlı kitabı öğretmenlerin beden dilini daha etkin kullanabilmeleri için pratik öneriler sunmaktadır.

- Nötr baş konumu,
- İlgi baş konumu,
- Onaylanmayan baş konumu,
- Kibirli baş konumu,
- Eller ensede kilitli baş konumudur.

Nötr Baş konumunda baş, çoğunlukla hareketsiz durmaktadır. Başın bu hareketi değerlendirme hareketlerine rastlanılmaktadır.

İlgili Baş konumunda, kafa sağa ya da sola doğru eğilmektedir. Yapılan bu hareket ise, kişinin ilgilenme moduna girdiğinin göstergesidir.

Onaylanmayan Baş konumunda, kafa arkaya doğru gitmektedir. Bu durumda yargılayıcı ve onaylanmayan bir duygunun olduğundan bahsedilmelidir.

Kibirli Baş konumunda, kafa arkaya doğru gitmektedir. Bu beden hareketi kendini beğenme ve konuya hakimlik hissini göstergesidir.

Eller Ensede Kilitli Baş konumunda ise, kendini bulunduğu ortamda rahat hisseden, konuya hakim kişilerde görülmekte olup üstünlük hissini bedene yansıtmış halini ifade etmektedir (Erdem, 2009:212)

Başın duruşunun ve hareketlerinin beden dilinde büyük rol oynadığı bilinmektedir. Bu konuda son zamanlarda dikkat çekici ayrıntılar elde edilmiştir. Başın sıradan, ufak bir hareketi dahi kişiler arasındaki ilişkiyi büyük ölçüde etkilemektedir (Schober, 1999:61).

Baş; yukarı doğru döndürülmüş ise üstünlük, aynı eksen üzerinde öne eğikse uysallık ya da boyun eğme anlamı taşır. Eğer baş; başkaları çizgisi ekseninde dönükse, anlaşma duygusunun, iletişim kurma durumunda olduğunuz kişiden başka yana çevrilmişse anlaşmazlık işaretinin bir göstergesidir (Ada, 2002:168-169).

Öğretmen, etkin bir eğitim-öğretim süreci için konuşmalarına başlamadan önce öğrencilerin başlarını yukarıya kaldırmalarını ve sürece katılmalarını sağlayacak şeyler yapmak zorundadır. Eğer bu konuda başarılı olursa öğrencilerin baş pozisyonu yana eğik olacaktır. Öğretmenlerin kendileri açısından dikkat etmeleri gereken baş hareketi ise, ellerini başının arkasında birleştirmesidir. Çünkü bu hareket kendine fazla güvenen kişilere özgü olmakla birlikte karşı tarafa bir konuda kendilerini baskın ya da üstün hissettikleri mesajını verir. Ayrıca bu davranış şekli "her şey kontrolüm altında" anlamına da gelmekte ve öğrencilerde güvensizlik duygularının artmasına neden olmaktadır (Çalışkan ve Karadağ, 2010:80).

b)Göz Hareketleri ve Kullanımı

Bakışlar aynı anda alıcı ve verici özelliğinden dolayı sınıfla iletişimin en önemli parçasını teşkil eder. Öğretmenin öğrencisine olan sevgisini, olumlu veya olumsuz

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

düşüncesini, ona verdiği değeri belli edebilir. Heidemann'a göre, disiplin problemine yol açabileceği için, öğretmen sınıfa girdiği anda ya da gürültü varken derse başlamamalı; önce tek tek öğrencilerle göz temasında bulunup tüm sınıfın üzerinde sakince göz gezdirerek öğrencilerin bakışlarını adeta "toplamalıdır". Ancak sınıf içerisinde belli bir öğrenciye uzun süre bakışın odaklanması, ürkek bir öğrenciyi tedirgin edebileceği, güvensizleştireceği veya tehdit olarak algılanabileceği için dikkatli davranılmalıdır. Heidemann göreve yeni başlamış bir öğretmenin sınıfa girdiğinde kendisine yönelmiş onlarca bakıştan tedirgin olabileceğini, bu nedenle derse başlarken pozitif yüklü bir öğrenciyi kendine partner olarak seçmesinin derse olumlu yansıtacağını vurgulamaktadır. (Heidemann Akt:Özbent, 1986: 77).

Öğretmenin konuşmasında, kaşların yukarıya çekilip başın geriye atılması öğrencinin anlaşıldığını veya içyüzünün ortaya çıktığını gösterir (Schober Akt:Özbent, 1994:61). Göz bebekleri küçülen bir öğretmenin sınırlı tavrı öğrencilerin üzerinde olumsuz etkiler bırakmaktadır. Öğrencinin edilgen olduğu sınıflarda öğretmenin gözlerinin büyüdüğünü fark eden öğrencide heyecan duyguları artmakta olup öğrencilerin olumsuz olarak etkilemektedir. İyi bir öğretmen öğrencileri ile göz-göze iletişim kurarken bakışı öğrencisinin gözlerine ve çenenin altından vücudunun diğer bölgelerine doğru olmalıdır. Bu bakış, öğrenciye "seninle ilgileniyorum, seni dinliyorum" mesajı iletmektedir (Çalışkan ve Karadağ, 2010:80). Sınıfta dolaşan ve bakışlarını hiç kullanmadan öğrencisinin sorularına cevap veren bir öğretmen, ne anlatırsa anlatsın, karşıdaki grupla çatışma yaşayacak ve anlattıkları büyük ihtimalle dinlenmeyecektir. Bu nedenle öğretmen sınıfta ders anlatırken öğrencilerle göz kontağı kurmalıdır.

Eğer bir öğrenci konuşuyorsa, öğretmen onu dinlerken, o öğrenciyle uzun süreli göz kontağı kurmalı ve başını, söylenenleri onaylar bir tarzda sallamalıdır. Öğrenci kısa süre gözlerini yumuyor ve başı ile oynuyor ise, "bu kadar bilgi yeter anladım" anlamına gelmektedir (Açıl, 2005:89).

c) Jest ve mimikler ve Kullanımı:

Öğretmen konu anlatırken sadece dili değil; beden diliyle de konuşmalı, sınıfa yönelmeli, önce dikkatleri toplamalı, jest ve mimikleri kullanmaya gayret etmelidir. Ancak beden dilini kullanırken yapmacıklıktan kaçınılmalı, her hareket doğal olmalıdır (Açıl, 2005:11).

Beden dili jest ve mimiklerle gerçekleştirilir. Yüz kaslarının bir anlam belirten kullanımı sonucu oluşan yüz ifadelerine *mimik*; baş, el-kol, ayak-bacak hareketlerine ya da beden tüm kullanımına *jest* denir (Altıntaş ve Çamur, 2005:79). İnsan yüzünde mimikleri gerçekleştiren çoğu çift olmak üzere 20 kas grubu bulunmaktadır. Teorik olarak bunların sadece gevşetilmeleri bile birçok durumu farklı biçimlerde anlatmayı mümkün kılmaktadır. Yüz kasları duygusal bir ifadeyi yansıtmaya açısından esas olarak üç grupta değerlendirilir:

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

- Alın kasları
- Göz kapakları ve çevresi kasları
- Ağız bölgesi, dudaklar ve çevre kasları

Yüz ifadelerine en derin anlamı göz çevresinde bulunan kas grupları vermektedir (Baltaş ve Batlaş, 2001:49). Öğretmenin çok sınırlı bir tavırla sınıfa girmesi, öğrencilerin korkak, çekingen, düşüncelerini ifade edemeyen bir tavır ve yaşantı oluşturmalarına sebebiyet verebilir. Bu nedenle öğretmenler bakışa dayalı bir otorite kurmaya çalışmaktan kaçınılmalıdır (Çalışkan ve Karadağ, 2010:82).

d)El ve Parmak Hareketleri:

Eller, insanın kendini ifadesinde en duyarlı ve etkili organlarıdır. İnsanın el becerisinin gelişmesi, beynin biyolojik gelişimiyle paralellik göstermektedir. İnsan beyninin düşünüp hayal ettiğini, eller gerçekleştirmektedir. Elin önemi, son derece duyarlı hareket ve hissetme becerisine sahip olmasının yanı sıra el ve beyin arasındaki karşılıklı bağlantıların zenginliğinden de kaynaklanmaktadır (Altıntaş ve Çamur, 2005:100).

Eller, çevreyle aramızdaki ilişkinin baş aracı ve düşüncelerin ifadesinde en güçlü olan destekleyicilerdir (Şerifizgören,1999:35). Gözlerle bir şey algılanabilir ve bu görüntü hakkında belli bir fikir elde edilir. Ancak en doğru bilgiler uzanabilecek mesafeye geldiğinde algılanabilir (Molcho Akt:Batır,2000:166) Bu sebeple öğretim sürecinde, en etkili iletişim aracı olan elleri, sözlü ifadeleri güçlendirmek için kullanılması motivasyonu artırmada katkı sağlayabilir.

El hareketleri konuşmaya ritim ve vurgu katarak, düşüncenin duygusal tonunu ortaya koyar. Sınıfta öğretmenin elindeki kalemi, tebeşiri onun mesaj aracıdır ve gözler onu tutan eller üzerine odaklanır. Eller, eğer söylenenleri destekler ise, konuşmaları vurgulu ve ilginç kılar. Şayet söylenenlerin tersini işaret ederse o zaman yanlış anlaşılma sebebiyet verebilir (James, Akt:Sağlam, 1999:55).

Eller saygı ve sevginin karşımızdakine gösterilmesine önemli aracılıkta bulunur. Saygı duyulan ve üstün görülen insanların ellerinin öpülmesi bundandır.

Eller, yüz bölgesinde bulunduğu yerlere ve duruş şekillerine göre değişik yansımaları ifade eder. Ellerin üst üste gelip vücudu sarar durumda olması kapalılık anlamına gelir. Elin bir diğer eli bilekten vücudun ön kısmında kavraması saygı ve çekinme anlamına gelir. Elin bileği vücudun arkasında bilekten yakalaması ise üstünlük hakimiyet anlamı taşımaktadır (Kaşıkçı, 2009: 65).

Öğretmenler bariyer teşkil edebilecek davranışlardan kaçınmaya çalışmalıdırlar ve özenle ilişki kurmaya gayret göstermelidirler. Öğretmen davranışları ile hislerini de göstermesi daha fazla dikkat çeker ve dolayısıyla sosyal davranışlara öncülük sağlarlar. Öğretmenler için öğrencisinin açık ve dürüst olup olmadığını anlamının en anlamlı yollarından biri avuç hareketlerine bakmaktır. Örneğin, öğretmen tamamen

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

açık veya dürüst olduğunu göstermek için her iki avucunu da öğrencilerine açık tutarak “Sana karşı tamamen dürüst olacağım” anlamına gelen harekette bulunurlar. Sınıf ortamında uygunsuz hareket etmiş olan ve bunu öğretmeninden saklayan öğrencinin öğretmen ile iletişimde gerçeği söylemeye başladığında avuçlarının tamamını veya bir kısmını açmaya başladığı görülür ve bu tamamen bilinçsiz olarak yapılarak karşı tarafa doğru söylediği mesajı vermektedir (Çalışkan ve Karadağ, 2010:84).

Çalışkan ve Karadağ çalışmalarında, öğretmenin beden dilinde avuçların da önem teşkil ettiğini, ses tonu ve yüz ifadelerinin yanı sıra avucu yukarı bakan öğretmenin hareketinin öğrencileri tarafından olumlu algılandığını ve zorlama olmadan öğrencilerin öğretmenin isteğini yerine getireceklerini vurgulamışlardır. Tam tersi bir durumda ise öğrencinin öğretmenin aşağı doğru çevrilen avuç hareketini tehdit olarak algılayıp öğretmenin isteğini yapmakta zorlanacağını ve isteksiz davranacağını belirtmişlerdir.

Aynı çalışmalarında elleri ovmanın insanların olumlu beklentilerini ilettikleri sözel olmayan yollardan biri olduğunu ve sınıf içinde öğrencisinin konuşması sırasında arada sırada ellerini ovan öğretmenin, öğrencisine senin konuşmanı merakla takip ediyorum ve edeceğim mesajı verdiğini, bu hareketin karşdakine güven vererek konuşmasında daha başarılı olmasına olanak sağladığını bildirmişlerdir (2010:86).

Ellerini kenetleyerek oturan öğretmen veya öğrencilerin bu hareketi yaparken genellikle gülümseyip mutlu görünmelerine karşın zaman ilerledikçe sadece ellerini kenetlemekle kalmadığını ve parmaklarının sanki birbirine yapışmış gibi beyazlaşmaya başladıkları görülmektedir. Bu hareket hayal kırıklığına uğramış bir insanın görünümüne dönüşmekle beraber öğretmenlerin burada dikkat etmesi gereken konu uzun süre karşısında bu şekilde kalan öğrencilerin dersle ilgisinin azaldığı ve zihinlerinin dağıldığının farkına varmasıdır. Bu şekilde elleri kenetlenmiş öğrencilerin ellerinin yüksekliği de önem arz etmektedir. Ellerin yüksekliği ile öğrencinin olumsuz duygularının derecesi arasında da sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Elleri yüksekte olan kişinin kendine güveni, elleri göbek hizasında olan öğrenciye göre daha yüksektir ve bu öğrencilere bir şeyler aktarmak daha kolay olmaktadır (Çalışkan ve Karadağ, 2010: 87).

Eliyle arkasında kolunun birisini tutan öğretmenin bu davranışı onun sinir katsayısını göstermektedir. Öğretmen ellerini ve kollarını ne kadar yüksekten tutarsa öğrencilere o derece sınırlı olduğu mesajını vermektedir. Öğrencisini dinlemekte olan öğretmenin ceketinin veya gömleğinin yakası ile oynaması öğrencisine seni dinlemekten sıkıldım anlamına gelmektedir (Çalışkan ve Karadağ, 2010: 89).

Çalışkan ve Karadağ’ın yaptığı araştırmalarda öğretmenin elindeki kalemle veya tebeşirle oynaması, sınıf içerisinde anlamsızca dolaşması, elleriyle boş hareketler yapması, öğrencilerin dikkatlerini bu harekete yoğunlaştırıp dersin içeriğine konsantre olamamaları sonucunu doğuracağından kaçınılması gereken davranışlar şeklinde

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

nitelendirilmektedir. İşaret parmağı ile yapılan jestlerden, tehdit ve ret içeren davranışlardan, sınıf ile olumlu bağ kurulmasını engelleyeceğinden, mümkün mertebe kaçınılması gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca düşüncelerin anlatılmasında, motivasyonu artırmada ve çeldiricileri ortadan kaldırmada öğretmenin elleri bir baton görevi üstlendiği vurgulanmaktadır (Çalışkan ve Karadağ, 2006: 60).

e) Kol Hareketleri ve Kullanımı

Öğretmenlerin kollarının konumu ile ilgili sakıncalı görülen ilk hareket, her iki kolunda göğüste kavuşturulmasıdır. Sınıf ortamında bu tip hareketi yapan öğretmen sınıfa olumsuz bir hava katabilmekte ve öğrencisine görüşlerine katılmadığını, onunla aynı fikirlere sahip olmadıklarını vurgulamaktadır (Çalışkan ve Karadağ, 2010:94).

Çalışkan ve Karadağ'ın araştırmalarında sakıncalı görülen diğer bir kol kavuşturma hareketi ise; ellerin, hareketi daha güçlü kılmak ve hareketi çözerek vücudu ortaya çıkarmak için yapılacak herhangi bir girişimi engellemek üzere üst kolları sıkıca kavrama hareketidir. Öğretmenin veya öğrencinin bu tip el kavuşturması, karşısındakilere ortada kişiye rahatsızlık veren bir durumun olduğunu ve kendisini bu şekilde dizginlediği konusunda olumsuz bir mesaj içermektedir (2010:95).

Yapılan bir araştırma konuya açıklık getirmektedir. Ortaöğretimin bir sınıfındaki öğrencilere belirli bir dersi izlerken her zamanki gibi rahat ve gevşek oturmaları, kollarını kavuşturmayıp ayak ayaküstüne atmamaları söylenmiş. Bir başka sınıftaki öğrencilere de aynı dersi izlerken kollarını kavuşturmaları ve ayak ayaküstüne atmaları talimatı verilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre kollarını kavuşturan grubun öğrenme ve hatırlama miktarının %38 daha düşük olduğu, öğretmene ve öğretilen konuya karşı daha fazla eleştirici oldukları görülmüştür.

Bu araştırmanın ortaya koyduğu bir başka bulgu da kollarını kavuşturan bir öğrencinin öğretmene karşı sadece olumsuz bir duygu içinde kalmayıp söylenenlere daha az dikkat ettiği (Açıl, 2005:109).

f) Araç-Gereçlerin Kullanımı:

Öğrenme-öğretme sürecinin temel işlevlerinden bir tanesi iletişimdir. İletişimin güçlü olması öğrenmeyi kolaylaştırır. Dolayısıyla öğrenme-öğretme sürecini derinden etkileyen unsurlardan bir tanesi de çeldirici uyarıcılardır. Öğretmenin bu süreçte maskot, anahtarlık gibi unsurlarla ya da elinde değnek benzeri bir sopa ile dolaşması çocuklarda dikkat kaybına neden olabilir ve öğrenciler açısından çeldirici uyarıcı özelliği taşır. Çünkü öğrenciler kendilerine öğretmenin sopa ile vurabileceğini düşünebilirler ve bu da öğrenim sürecini bozarak öğrencilerin ders ortamından uzaklaşmalarına sebebiyet verebilir (Çalışkan ve Karadağ, 2010:97).

g) Güven:

Heidemann güven ile ilgili zorlukları aşmak için şunları tavsiye etmektedir (Akt:Özbent, 1986: 114):

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Kendinize şunu telkin edin: “Dersimi iyi hazırladım ve sunumumu çalıştım, yapabilirim”

1. Öğrencilerinizin de insan olduğunu ve her insan gibi bazı küçük hataları affedebileceklerini unutmayın. Titreyen dizlerin ve heyecandan dolayı ağrıyan karnınızı hiç kimsenin fark etmesi mümkün değildir.

2. Cümleler yarım kaldığında, büyük ihtimalle bunu birkaç öğrenci ve siz fark edeceksinizdir. Normal konuşmada da böyle durumlar söz konusu olduğu için doğal karşılanacaktır.

3. Öğrencilere anlatmak istediğiniz konudan kendiniz de emin olmalısınız.

4. Teknik konularda işler ters gittiğinde ikinci bir tepegöz, projeksiyon aletini veya videoyu nereden bulabileceğinizi önceden araştırın.

5. Önemli bir sunumdan en az 20 dakika öncesine kadar notlarınızı düzeltmekten kaçının.

6. Asetat, slayt v.b. araçlar ders anlatmaya özellikle tıkanırdığınız anlarda yardımcı olabilir.

7. Anlatımınıza nasıl devam edeceğinizi şaşırdığınızda son söylediğiniz cümleyi tekrar edebilirsiniz. Böylece düşünmek için zaman kazanmış olursunuz. Ayrıca öğrencilere soru sorarak biraz dinlenebilirsiniz.

8. Sizi tam olarak neyin heyecanlandığınızı bulmaya çalışın.

9. Kendinizi güvende hissetmek için biraz yüksek sesle derse başlayabilirsiniz. Geniş alanlı kol hareketleri yapın, çünkü aksi takdirde bel hizasının altında el hareketleri yapacaksınız ve sadece kolunuzun dirsek altını hareket ettireceksinizdir.

10. Önemli bir sunumdan önceki akşam veya sabah rahatlamak için nefes çalışmaları yapabilirsiniz. Sınıftaki oksijen tükenmişse, size uzak olan bir pencereyi açabilirsiniz. Size yakın bir pencerenin açılması öğrencilerin öğretmeni iyi duyamamalarına yol açar.

11. Derse aç karnına girmeyin, fakat aşırı yemekten kaçının.

12. Derse girerken duyduğunuz heyecanı, iyi bir tiyatro sanatçısının sahneye çıkarken her seferine duyduğu heyecanla kıyaslayın ve pozitif olduğunu düşünün. Belli bir ölçüde duyulan heyecan normaldir, dinamik ve iyi bir ders anlatımı için gereklidir. Sadece heyecanınızın dozunu ayarlamayı öğrenmelisiniz.

h) Kılık Kıyafet:

Giyim-kuşam, bireyin sözleri ve bedeni kadar, beğenilerini, o anki ruhsal durumunu, karşısındakilere verdiği önemi ve değeri yansıtır (Açıl, 2005:114).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Şahin ve Aydın çalışmalarında, kıyafet renginin, kişinin estetik algısını, sahip olduğu iç dünyasını yansıttığını belirtmekte ve bunun yanı sıra bir araya geldiği insanlara verdiği önemi de ortaya koyduğunu anlatmaktadır (2013:205).

İnsanın başka insanların karşısına mümkün olduğu kadar temiz, düzenli, bakımlı ve iyi giyimli olarak çıkması, kendisine ve çevresine olan saygısının bir göstergesi olarak düşünülmektedir. Kendi bakımına ve dış görünüşüne özen göstermeyen bir kişi, başkalarından da kendisine saygı beklemediği anlamını verebilir (Ergin ve Birol,2000:128).

Giyim kuşamın statü belirlemede, ilişkilerin ve iletişimin düzenlenmesinde yardımcı olmanın yanı sıra kişinin üstünlük taslama çabası içinde olup olmadığını belirleme özelliği de bulunmaktadır. Kişiler arası iletişimde izlenim yaratma açısından giyim kuşam çok önem arz etmektedir. Yerine ve zamanına uygun olmayan kıyafetler önemli mesajların hafife alınmasına ve yanlış algılanmasına yol açmaktadır (Altıntaş ve Çamur, 2005:206).

Öğretmenin kıyafeti, renkleri ve kullandıkları aksesuarlar temsil ettikleri öğretmenlik mesleğine uygun olmalıdır. Dolayısıyla uygun bir giyim tarzı, hem kendisine, hem mesleğine hem de ileride şekillendirecek olan öğrencilerine gösterilen özen demektir (Açıl, 2005:115).

Sonuç:

Etkili iletişim insanlar için özellikle öğretmenler açısından çok önemlidir. Öğretmenin öğrencileriyle iletişimin sağlıklı olabilmesi için, etkili iletişimin nasıl sağlandığını bilmesi ve bunu uygulaması önem arz etmektedir. Öğretmen sadece öğretmek değil aynı zamanda eğiten ve sınıfa örnek olan bir kişi olduğu için, onun davranışları öğrenciler üzerinde son derece etkilidir. Öğrenme ve öğretme sürecinde nasihat eğitimi yerine, davranış eğitimine yer verilmesi bireyin gelişmesine daha çok katkı sağlar. Çünkü bedensel davranışların %55 oranında paya sahip olduğu genel bir bulgudur (Çalışkan ve Yeşil, 2005: 205). Söz ve beden dili çelişkiye düştüğü zaman bireyler daima beden diline inanır.

Öğretmen beden diliyle konumunu öğrencilerine hissettirebilmeli, çevresi ile etkileşim ve iletişim sağlayabilmelidir. İletişim kanallarının açılabilmesi için, öğretmen demokrat, güler yüzlü, sevecen, sabırlı, güvenilir, objektif, destekçi, hoşgörülü, jest ve mimiklerini kullanmalı ve bakımlı olmalıdır. Öğretmenler, enerjik ve canlı olmak zorundadırlar. Otururken, ayakta dururken ve yürürken, kendini bırakmış ve bitkinlik imajları sergilememelidir.

Öğretmenin beden dilini etkileyen unsurlar bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi de kılık kıyafettir. Öğretmen, okul kurallarına uygun giyinmelidir. Çünkü öğrenciler, ders esnasında anlatılan dersin yanı sıra, öğretmenin duruşu, kıyafeti, jest ve mimiklerinden etkilenirler. Yapılan bir araştırmaya göre, insanlar ilk kez

---

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

karşılaştıklarında %90'ı ilk birkaç dakika içinde daha çok görünüşe dayanan yargılara varırlar.(Dinçer, 2001:6)

Öğretmenin elleri, kendisini ifadesinde en duyarlı ve etkili organlarıdır. İnsan beyninin düşünüp hayal ettiğini, eller gerçekleştirir. Eller, iletişim açısından çevreyle aradaki ilişkinin baş aracıdır. Gözlemlerle bir şeyi algılar ve bu bir görüntü verir ve yaklaşık bir fikir sahibi olunur. Ancak en doğru bilgiler uzanabilecek mesafeye gelindiğinde ve dokunulduğunda algılanır. İnsan genelde elleri aracılığı ile iletişim sağlar (Molcho Akt: Batır, 2000:166).

Okulda gerçekleştirilen öğretim etkinliklerinin kuşkusuz en önemli unsuru öğrencidir. Öğretmenin iletişim biçimi, sözel ve sözel olmayan davranışları, hem öğrencinin davranışlarını, hem de öğretim sistemini doğrudan etkilemektedir. Nitelikli öğretmenlerin olmadığı, eğitimde mükemmellik olamaz.

Programlar değiştirilebilir, daha fazla araç gereç alınabilir, fiziksel çevre yenilenebilir, okul saatleri uzatılabilir fakat nitelikli öğretmenler olmadan değişiklikler istenilen etkiyi yaratmaz (Özdemir ve Yalın, 2000:55).

Öneriler:

Toplumun hayatında önemli bir yere sahip olan öğretmenler, bu saygınlıklarını önemli bir şekilde kullanabilirler. Öğretmenlerin beden dilini etkili biçimde kullanabilmesi için öneriler şu şekilde olabilir:

- Eğitim Fakültelerinde öğretmen adaylarının sözsüz iletişim becerilerinin gelişimi için *Beden Dili* dersleri konulmalıdır.
- Öğretmenlerin, beden dilinin farkında olması sağlanmalı ve etkili kullanabilmeleri için de aydınlatıcı broşürler ve seminerler ile desteklenmelidir.
- Öğretmenler, fiziki görünümünün beden dilini etkileyen bir unsur olduğunu fark etmeli ve buna bağlı olarak fiziki görünümüne daha fazla titizlik göstermelidirler.
- Eğitim Fakültelerine ya da Öğretmen Liselerine öğrenci alınırken, yapılan sınav puanlarının yanı sıra mülakat sınavları da yapılarak, sözsüz iletişim becerisine sahip öğretmen adayları seçilmelidir.

KAYNAKÇA

- AÇIL, M. (2005). **Öğretmenin Beden Dili**. İstanbul :Armoni Gelişim Yayıncılık
- ALTINTAŞ, E. ve ÇAMUR, D. (2005). **Beden Dili, Sözsüz İletişim**. İstanbul: Aktüel Yayınları
- BABACAN, Ç. (2011). **Öğretmenler İçin Beden Dili**. Türkiye: Elma Yayınevi
- BALTAŞ, Z. ve BALTAŞ, A. (2001). **Beden Dili**. İstanbul: Remzi Kitabevi

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

- ÇALIŞKAN, Nihat. ve KARADAĞ, Engin .(2006). **Bir Baton olarak öğretmenin elleri.** Eğitim Araştırmaları Dergisi, Sayı 25, Ankara,54-61
- ÇALIŞKAN N. ve KARADAĞ, E. (2010). **Eğitim,İletişim ve Öğretmenin Beden Dili.** Ankara: Kök Yayıncılık
- ÇALIŞKAN, N. ve YEŞİL, R. (2005). **Eğitim sürecinde öğretmenin beden dili.** Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 6, Sayı 1, 199-207
- DİNÇER,M. (2001). **Kişisel İmaj.** İstanbul:Alfa Yayınları
- ERDEM,Orhan.(2009) **Duygusal İletişim ve Beden Dili.** İstanbul: Yakamoz Yayıncılık
- ERGİN,A. ve BİROL,C.(2000). **Eğitimde İletişim.** Ankara: Anı Yayıncılık
- GÜÇLÜ N. (2000). **Öğretmen davranışları.** Millî Eğitim Dergisi, 147:21-23.
- HEIDEMANN, R. (1986). **Körperspracheim Unterricht** Çev:Şüheda Özbent. Wiesbaden :Quelle und MeyerVerlag,
- HÜBLER, Axel. (2001). **Das Konzept Körper in den Sprach- und Kommunikationswissenschaften** Çev:Şüheda Özbent. Tübingen :A. Franke Verlag,
- JAMES,J.(1999). **Bedenin Dili.** Çev.:Murat Sağlam. İstanbul :Alfa Basım Yayın Dağıtım Ltd.Şti.
- KARASAR, N.(2012). **Bilimsel Araştırma Yöntemi** .Ankara :Nobel Akademik Yayıncılık,
- KAŞIKÇI,E.2009). **Doğrucu Beden Dili.**İstanbul:Hayat Yayıncılık
- ŞAHİN, A. ve AYDIN,G. (2013). “Konuşmada Beden Dili”, **Konuşma Eğitimi** (Ed: Aziz Kılınç ve Abdullah Şahin). Ankara: Pegema Akademi
- MOLCHO, S.(2000).**Beden Dili.**Çev: E. Tulin Batır. İstanbul:Gün Yayıncılık
- ÖZDEMİR, S ve YALIN H. (2000). **Öğretmenlik Mesleğine Giriş.** Ankara :Nobel Yayınları:
- RECA,Ö.F.(2007). **Bütün Yönleriyle Beden Dili.** İstanbul: Akis Kitap
- RECA,Ö.F.(2010). **Başarılı ve Güzel Beden Dili ve Konuşma Sanatı** . Ankara :Tutku Yayınevi.
- ROSENBUSCH, H. S. (2000). **Schweigen als kommunikative Handlung im Unterricht.** İn H. S. Rosenbusch, O. Schober (Eds.). Baltmannsweiler:Körpersprache in der schulischen Erziehung Schneider Verlag
- SCHOBBER, O. (1994). **Beden Dili** (Şüheda. Özbent, Çev.) İstanbul:Arion Yayınevi
- SELÇUK, Z.(2000). **Okul Deneyimi ve Uygulama.** Ankara :Nobel Yayın Dağıtım
- ŞERİFİZGÖREN, A.(2000). **Dikkat Vücudumuz Konuşuyor.** Ankara: Academy Plus Yayınevi

---

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

